RECONSTRUCȚII IDENTITARE: CASELE DE DEMULT ȘI POVEȘTILE LOR, PE VALEA ALMAȘULUI

CAMELIA BURGHELE*

IDENTITY RECONSTRUCTIONS: OLD HOMES AND THEIRS STORIES, ON ALMAȘ VALLEY

ABSTRACT: *Ethnographically speaking, the Almaş Valley is characterized by a rather high degree of resistance to change, remaining one of the most conservative areas of Salaj.*
Field investigations started in 2018 at Almaşu, Băbiu, Fildu, Mesteacănu, Țăudu and the three villages named Fildu support the observation that the cultural diversity of the area is at it`s maximum. The research focused mainly on the location of the houses, techniques and construction materials, the evolution of architecture, the evolution of the villages in the area.

KEYWORDS:

REZUMAT: *Etnografic vorbind, Valea Almașului se remarcă printr-un grad destul de ridicat de rezistență la schimbare, rămânând, încă, una dintre zonele cele mai conservative ale Sălajului.*
Cercetările de teren demarate în 2018 la Almașu, Băbiu, Fildu, Mesteacănu, Țăudu și cele trei Filduri susțin observația că diversitatea culturală a zonei este maximă.
Cercetarea a vizat, în principal: amplasarea caselor, tehnici și materiale de construcție, evoluția arhitecturii, evoluția satelor din zonă.

CUVINTE-CHEIE:

VALEA ALMAȘULUI, ÎNTRE PELERINAJUL LA BISERICA ROMÂNEASCĂ DIN BUCIUMI ȘI CĂLATA, CU UNGURII „DOMNOȘI"

Etnografic vorbind, Valea Almașului se remarcă printr-un grad destul de ridicat de rezistență la schimbare, rămânând, încă, una dintre zonele cele mai conservative ale Sălajului[1]. Relieful nefiind foarte accidentat, satele sunt adunate, sistematizate de-a lungul unei uliițe principale, de multe ori paralelă cu pârâul local, cu uliițele mai mici ce se desprind din cea care străbate satul.

Cercetările de teren demarate în 2018 la Almașu, Băbiu, Fildu, Mesteacănu, Țăudu și cele trei Filduri susțin observația că diversitatea culturală a zonei este maximă; pe de o parte pentru că diversitatea peisagistică naturală vine să susțintă cultura locală, configurând un peisaj cultural demn de luat în seamă[2]; pe de altă parte, multietnicitatea arealului supradimensionează o componentă identitară regăsibilă în fiecare din domeniile culturii materiale și spirituale. Fiecare martor intervievat a avut o opinie personală în susținerea diferențelor culturale generate de conviețuirea celor două etnii – *despre noi, româ-*

* Cercetător științific I, Muzeul Județean de Istorie și Artă-Zalău; email: cameliaburghele@gmail.com

1 Știucă 2014, p. 19

2 Camelia Burghele 2016, p. 50–56

https://biblioteca-digitala.ro

nii, și *despre ei, ungurii* – dar, în egală măsură și despre împrumuturi, interferențe, melanjuri, contaminări culturale specifice „zonelor de contact”[3].

Satele luate în calcul pentru definirea unui profil etnografic local devoalează cel puțin doi poli de presiune culturală, socială, etnică, economică, geografică: pe de o parte, este polul Buciumi, cu toată cultura românească a acestei subzone etnografice foarte bine individualizate[4]; de cealaltă parte este arealul cultural configurat de zona etnografică maghiară Călata[5], la fel de bine definită identitar, prin limbă, costum popular de sărbătoare, obiceiuri și sărbători, comportament cotidian. Practic, locuitorii satelor de aici, în intervalul istoric denumit generic „al satului tradițional” pomenesc mereu de două drumuri făcute cu consecvență: pelerinajul în zona românească, la biserica din Buciumi și mersul la Huedin, cu trecere prin satele ungurești ale zonei, pentru cumpărăturile de la târg.

Conștiința apartenenței este, în cazul locuitorilor zonei, bine fundamentată: practic, orice locuitor este în măsură să facă observații generale referitoare la cuplul identitate / alteritate și felul în care acesta se construiește cotidian, pe baza observațiilor simple, de viață; iată câteva mărturii:

> *Satu aista, Băbiu, îi cam cu Almașu și cu Jebucu și cu Stana și cu Kispetrindu, iară Țăudu, Mesteacănu, Cutișu îs sate românești; diferențele îs foarte mari.*
> *Ia, aci îi Mesteacănu, la trii kilometri, da îi sat românesc iară aici la noi, în Băbiu, o fost cam două părți români și o parte unguri da noi tare ne-am luat după Almaș și am luat tare multe de la unguri. Că și la Almaș îs mulți unguri, iară la Stana și la Kispetrindu îs dă tătului mulți unguri. Iară astealalte sate, Cutișu, Mesteacănu. Țăudu, astea îs parte sălăjană, îs rumânești satele, că doară aci păstă deal îi Bogdana și Buciumi. Mesteacănu îi cu Bogdana i cu Buciumi, să ține cam de Sălaj; fetele nu mereau pă sate, da feciorii vineau la danț, pă didic, nu să țânea așe de tare sama*[6].
> *Aci în Almaș sînt două părți rumâni și o parte unguri, da amu-s puțâni și rumâni și unguri; că bătrânii îs bătrâni, și on rând o morit, iară tinerii îs la oraș, la Zalău, la Cluj, alții nu știu unde, s-o dus mulți și pă vremea lu Ceaușescu, că n-o vrut și lucre în colectiv și s-o dus la uăraș și amu nu să află nime și lucre la vaci, numa chiar la patron.*
> *Aici s-o mai luat după on pic de domnie, aicea o fost așe, mai domnoși oaminii, s-o cam luat după domni și după unguri, că ungurii tătdeauna o fost mai domnoși*[7].

CASE JOASE ȘI ÎNTUNECOASE CU DOUĂ CAMERE: *CASA DINAINTE* ȘI *CASA DINAPOI*

Arhitectura zonei este puternic influențată, firesc, de gradul de apropiere de centrele urbane dar și de statusul economic al satelor: astfel, influența maghiară și urbană se simte foarte puternic la Almașu, centru de comună și sat mare, cu o populație numeroasă de maghiari, situat pe drumul către Huedin, dar această influență scade mult în cazul satelor Mesteacăn sau Cutiș[8], sate românești situate într-o zonă eminamente rurală. Un caz special îl înregistrează satul Jebucu, repopulat și aproape reclădit de orășenii intelectuali sau artiști din Cluj, care și-au făcut aici case de vacanță[9].

Memoria interlocutorilor păstrează imaginea caselor vechi și, în egală măsură, și paradigma tehnicilor și materialelor de construcție. Satele românești mai puțin dezvoltate economic mai păstrează încă unele case cu arhitectură vernaculară, pe care le-am fotografiat; sunt, de cele mai multe ori, case părăsite și lăsate în paragină (de altfel, zona este marcată de sate îmbătrânite, cu cei mai mulți reprezentanți ai

[3] Laplantine 2000, p. 29–30
[4] Goia 1982, p. 18–24
[5] Bucin 2017, p. 55–62
[6] Silvia Brândaș, n 1930, Băbiu – Sălaj
[7] Cornelia Chereji, n 1937, Almașu – Sălaj
[8] Burghele 2016, p. 73–78
[9] Burghele 2017, p. 13–19

https://biblioteca-digitala.ro

generației tinere plecați definitiv în orașele din jur; în schimb, nu am întâlnit o migrație circulatorie foarte mare în zonă).

În cercetările de teren am detectat însă și câteva case vechi recuperate de generația tânără sau achiziționate de outsideri urbani, care le-au renovat păstrând în linii mari amprenta arhitectonică veche, dar îmbunătățită și modernizată, și le-au transformat în case de vacanță.

Referitor la casele vechi, cel mai des atribut întâlnit a fost cel de „case joase", adică întunecoase și puțin aierisite; construcția lor respectă tehnicile și materialele întâlnite în mod unanim în toate satele zonei sălăjene, fără prea mari inovări tehnice sau arhitecturale. Potrivit martorilor, casele bătrânești erau construite pe fundație segmentată de piatră neprelucrată (*pietroci*), cu tălpi de stejar (*goron*) și bârne de lemn, ulterior acoperite de pământ amestecat cu pleavă și cu acoperiș de paie (*goz*), șindrilă (șindilă) sau țiglă (*ciripuri*).

Compartimentarea interioară era foarte simplă și rudimentară, dar cu o anume funcționalitate: casele avea două camere (*casa dinainte* și *casa dinapoi*), fie unite între ele printr-o tindă (inițial caldă, cu cuptorul al cărui horn ieșea direct în pod, din *tindă*, și ulterior rece, prin mutarea sursei de căldură în camere), fie cu ieșire separată în *tărnațul* ce mărginea casa spre curte; am întâlnit și varianta cu tindă și casă, adică cu două camere, cu trecere din una în alta, dar și varianta cu încă o încăpere din scânduri, lipită de casă, folosită doar vara.

Redau câteva mărturii ale sătenilor:

> La Almașu, s-o făcut case joase și cu niște tărnațuri mici și acuperite cu on fel de șindilă, pă care o cumpărau de undeva de la munte, că erau de brad și să făceau la munte, așe erau, de-o palmă.
>
> Și era on tărnaț lung și pă jos era numa pământ cu pleavă. Mai târzâu puneam nisip, on pic de arină cum zâceam, și nu mai puneam pleavă.
>
> Nu aveau mai mult de două camere: la camera aceie unde să stătea îi zîceau casa dinainte și ceielaltă era casa dinapoi și între ele era tărnațu, ca on fel de cameră mai mică; și în multe case, acolo în tindă era cuptoru de copt pită. Așe erau casăle: casa dinainte și casa dinapoi și între ele era tinda și în față era on tărnaț lung și gata. Câteodată avea și herede, da nu la tătă lumea.
>
> Măicuța o avut o casă mică și o avut cuptor dăștis, din ala cu ploaptăn. Și erau așe, cam tăt trii case la on cuptor că nu avea fiecare casă cuptor. Și să adunau acolo femeile, vecinele, și tăte făceau mâncare acolo, la cuptoru ala din casa unde o șezută măicuța mea. Așteptau una după alta până făceau mâncare.
>
> În casă erau mulți, și bătrânii, și pruncii însurați și pruncii care nu erau însurați. Și o încăput tăți acolo.
>
> Tărnațu nu era cu herede, că erau tare jos căsâle. No, la alte case o fost tărnațu și cu herede da la alea veki nu o fost. O fost multe casă vechi când am fost io mică. Și aveam la capătu căsii o cuptoriște mică din scânduri și acolo făceam vara mâncare, la capătu căsii.
>
> O fost și case acoperite cu paie, no, alea o fost cele mai vechi. După alea cu paie o vinit alea cu șindilă și și alea numa cine o avut! Da șuri o fost bugăte în sat, acuperite cu paie.
>
> Și să dormea pă porladă, pă ladă de-aceie lungă, ca on fl de laviță, așe, lungă, și avea capac și puteai dormi pă ea dacă puneai on țol pă ea. Și vara să dormea în podu șurii, acolo dormeau tinerii, mai ales până să făceau căsile.
>
> Era on meșter care făcea tare faină case: de la Sfăraș era. Făcea case în satele astea[10].

Informațiile de la Țăudu atestă o mai lentă modernizare a caselor, precum și mutații majore în configurarea satului, de-a lungul vremii:

> Aici, la Țăudu, o fost multe case vechi când am fost io fecior, tăt satu aiesta o fost cu case și șuri acoperite cu paie. Dacă le-aș lua la rând, tăte o fost așe. Erau joase, tare joase, era întuneric tare în ele și erau micuță,

[10] Ana Poruțiu, n 1931, Almașu – Sălaj

https://biblioteca-digitala.ro

tare micuță. O fost case cu o sângură cameră de locuit și o tindă mică și atâta o fost tătă casa și o fost câte 7, 8, 10 chiar 12 oamini care stăteau într-o casă și închepea.

Io așe le-am aflat casele alea vechi. Talpa s-o pus pă boci de stejar, câte una în fiecare colț și aceie o fost tătă fundația. Atunci la început nu o fost deloc piatră la fundație, ci numa talpa o fost pusă pă boci de stejar.

În piatră s-o apucat a lucra numa mai târzâu, cam după 1935, care o avut rând, care nu, tăt numa din boci o făcut fundația. Era gol pă dădăsubt. Să puneau tălpile pă boci și s-o pus șoși și cununa și acoperișu. Și nu erau scânduri de brad, ci cioplite din stejar și prinse în cuie de lemn: era lucru tare greu de făcut!

La casă păreții erau din bârne și lețuri și cu pământ lipit. Așe să zâcea că-i casa aceie veche, bârnită și lipită. Bârnită cu bârne și lipită cu pământ și cu lipitură: lipitura să făcea din pământ, da să nu fie pietriș, și să amesteca cu paie ori ca pleavă și să amesteca bine să să lipească pă părete și să netezeau păreții on pic cu mâna și să spoia on pic și gata.

Să văruia cu var și să punea on pic de albăstreală în var și fie mai faină. Îi zâcea mnerăială și o cumpărau de la Huedin din târg și o puneau în varu alb.

Acuperișu să făcea din paie, din paie de grău sau de secară, da și fie lunji. Mai mult s-o folosit prima dată săcara și mai târzâu o apărut și grău. Le tăiau cu coasa și le îmblăteau și să uscau și le legau și le puneau pă casă. Să făcea streșina prima dată, că era casa streșinită și erau bătuți on fel de țăruși și între ele să punea stratu de paie. Și să merea pă hăizaș la deal până era gata acuperișu. Și să opreau în țărușii aciea, nu picau paile după casă. Și le legau cu nuiele de carpăn on pic, tăt ca și nu pice. Nu alunecau jos... și în vârf puneau paiele cu creastă, le făceau creastă, ca creasta de la cocoș și nu steie apa pă iele. Da erau paile tale groase și rezistau acuperișurile alea bine. Erau groase, și aveau cădere mare și nu stătea apa pă iele.

Era o singură cameră și era o tindă. În tindă era cuptoru de copt pâne. Tinda și casa. Atâta o fost și unele mai avea și talpă, tărnaț, așe, de-a lungu căsii. O fost numa pă o parte, în față. Acolo să făcea tărnațu unde era fața căsii și fața căsii era de obicei către răsărit, și prindă bine soarile.

Era ușe și două jamuri, unu de-o parte și altu de ceielaltă parte. La casăle alea vechi, care o fost acoperite cu goz, no, cu paie, da noi așe le zâcem la paie, goz, no la acele erau niște ferestruțe mici cu doi sau patru uăki mnicuți, da la casăle alea care o fost acuperite cu șindilă ori cu ciripuri o fost ferestele on pic mai mari. Și așe erau, una de-o parte, alta de alta a ușii. Când înnora de ploaie era întuneric în casă ca noaptea!

Casa noastă o fost făcut în 1914 de tata.

La astea cu goz nu o fost herede la tărnaț, nici vorbă, numa la astea mai noi, cu ciripuri. Și stâlpii erau simpli tare la început, da după aceie s-o mai și sculptat.

Erau oamini aici care făceau uși și fereste. Erau doi tâmplari în sat care știau lucra în lemn.

Aveam mai demult porladă în casă și pă iea să dormea. Și belceu pântru prunci, și lădoi și credenț, cam aia era mobila. Și oarice dulap, făcut așe, de mână, nu era mobilă atunci. Și aveam fiteauă, și înainte erau sobe din alea deschise, de ieșea fumu... și aveam paturi rădicate de trii palme de la pământ și cu strujeac de paie. Și între părete și cuptor era undețu și dormeau acolo pruncii[11].

O altă mărturie din Țăudu completează informațiile:

O fost case cu paie da amu s-o strâcat că nu stă nimeni în iele. Să făceau cu bârne și așe zăcea că le lipea, să lipeau pântre bârne. Săpai și luai pământ, numa să nu fie cu pietre, și să amesteca cu pleavă, că atunci săcerau oaminii și rămânea pleavă. Și cu mâna să lipea și-l netezea on pic apui după aceie să făcea cu on fel de lut și murluiau păstă lipitura aceie și fie mai neted și să văruia cu alb și cu on pic de mnerăială. Și pă dinafară și pă dinăuntru s-o văruit.

În casăle alea cu paie stătea fumu în pod, dă Doamne feri, și acolo să afuma clisa.

Erau pă boci de lemn și o oarecâte pietre și avea tărnaț pă o parte ori era și care avea tărnaț pă două părți. Și tărnațu era lipit cu pământ.. murluiai de numa, și pă jos și-n casă, cu on fel de lut; era aici, în sus, cătă deal, și să amesteca cu balegă de vacă, să țâie. Că lutu sângur, fără balegă, să șterje, să spăla, da balega aceie

[11] Iosif Traica, n. 1941, Țăudu – Sălaj

https://biblioteca-digitala.ro

ținea laolaltă. Ioi, atâta am murluit... să murluia musai pă Crăciun și pă Paști da și cam la două săptămâni. Ioi, mult am murluit oarecând!

Aveau tindă și cuptoru era în tindă, între alea două căși. Lucram mult la cuptor, că în fiecare săptămână coceam pită. Mai vineau și vecinile, că nu făceai foc numa pântru o pită – două, da noi făceam câte șasă pite[12].

Evoluția arhitecturii și a materialelor de construcție sunt foarte bine surprinse la Țăudu, la fel ca toate operațiunile care asigurau prezervarea și estetica locuinței:

Erau două camere și o tindă și on tărnaț. Camera aceie dă cătă drum era mai mare, în care stăteam, iară ceielaltă era mai mică și țâneam în ea una-alta. Da cam stăteam în amândouă. Și mai aveam o talpă, unde țâneam bucatele, on fel de tărnaț. Murluiam cu pământ, că era lipit pă jos. Tărnațu era înfundat cu herede de lemn. Își puneau patu pă tărnaț și durmeau acolo vara.

Cam tăte casăle așe o fost când am fost io prunc, atunci nu o fost case de cărămidă, numa de lemn și acuperite cu paie și șindilă și după aceie o vinit țiglă. Da erau meșteri buni și nu ploua în casă.

Din tindă suia în pod, că acolo aveam, pă pod, mălaiu și ce mai aveam, era lipit cu lut. Lutu era on fel de pământ, și dacă îl înmoiai, puteai lucra frumos cu el, că nu era bun orice fel de pământ. Știau oamii unde era și aduceau oaminii câte o găleată și era bun de murluit. Să văruia și să trăjea o primă jos. Lutu îl amestecam cu balegă de la vacă. Și puneam on pic de nisip pă dasupra și îl lăsam să să uște și după aceie să mătura. Dunga aceie neagră jos o făcea cu furinjine neagră amestecată cu apă și cu on pic de lut și cu balegă și era neagră și așe o făceam.

Casăle alea aveau niște ferestruțe mici și erau cu icoane mândre puse în casă roată. Cuptoru era în casă, făcut așe, frumos, cu cahle, că aici o fost cu cahle și avea horn înalt ce ieșea în pod și atunci nu ieșea fumu în casă. Erau cahle verzi, ungurești.

Erau porți făcute cu pari bătuți și cu nuiele și poartă de scândură și de la poartă încolo era ori gard de lemn cu scânduri late ori gard de nuiele[13].

La Băbiu casele se construiau similar:

Uă, când am fost io fată o fost plin satu de oamini.

Și aci o fost casă bătrânească cu două camere și tărnaț. O avut tărnaț și la ferestrele de cătă drum, așe o avut, și și cătă curte. O fost fără tindă, da o fost și care o avut tindă, da a noastră așe o fost de mică că nu o avut tindă.

Avea o casă de la drum și casa din spate, așe le zâceam la camerele alea.

Și tărnațu nu o avut herede.

O avut pietroci pă capete și pă su casă o fost pietroci și pă aciie o fost puse tălpile, alea de goron, că ala îi on lemn tare și în ala intră și cuiele mai tare, mai bine. Și păreții erau din bârne și era lipită, și după aceie era văruită și avea două ferestre de cătă drum și una era așe, încoace. Și fiecare cameră avea intrare separată, din tărnațu ala mic. Bătea vântu pă iel și neaua, iarna.

Păreții erau lipiți cu lipitură de pământ și pleavă și apui s-o mai făcut on rând numa cu pământ, și fie așe, mai dreaptă, și după aceie o văruiam. Era var, că vineau oamini p-aicea cu cociile cu var și vindeau. Oaminii cumpărau var și îl stinjeau într-o groapă în pământ ori în ciubăr. Tătă lumea știa stinje var atunci, adecă, no, bărbații.

Nu era atunci atâtea pivnițe și când erau mere multe, făceau o groapă și acolo punea merele. Nu am avut noi pivniță la casa ceie bătrână...

Să mnerăia cu mnerăială albastră cumpărată de la Huedin, cu on meseleu. Făceam meseleu din păr de porci mistreți și după aceie să cumpărau alea. Și cu meseleu ala să văruia și pă dinăuntru și pă dinafară.

Și să lipea pă jos cu lut și balegă de la vaci, aduceam din poiată. O, lipit-am io bugăt! Lipeam des, mai ales dacă era ploaie că atunci să strâca mai tare, da la două săptămâni tătdeauna lipeam. Și să punea nisip alb, on fel de nisip din deal aduceam și să presăra așe, nisip de-ala, și după aceie, când să usca, îl măturam on pic și era gata.

Ferestrele le făcea on nănaș de-a meu, care era meșter. Cuptoru era afară, pă după casă, că iarna să

[12] Maria Ștefan, n 1931, Țăudu – Sălaj

[13] Viroana Ungur, n 1939, Țăudu – Sălaj

https://biblioteca-digitala.ro

încălzeau cu un fiteu aşe, făcut, nu era cumpărat, era zidit, şi avea on pic de plită şi băgam lemne şi ala era fiteul la care făceam mâncare şi ala şi încălzea. În amândouă camerele alea o fost fiteu.

Casa era acupertă cu ciripuri: o mărs tata cu caru cu ghibolii şi o adus de la Hodin ciripuri şi o acuperit casa, da şi casa asta îi acuperită tăt cu ciripurile alea că le-am luat jos şi ne-am acuperit casa asta, aşe o fost de bune ciripurile alea de la Hodin!

Iară şura o fost acuperită cu paie; o fost şi case acoperite cu paie aicea, da a noastră o fost cu ciripuri. Nu o fost multe case cu şindilă, ce mai mult besericile.

O fost case acuperite cu paie de secară, tăiate cu coasa, aşe, mai lunji[14].

GOSPODĂRIA ORGANIZATĂ ÎN JURUL CASEI, MODEL DE FUNCȚIONALITATE

Aşezarea caselor în lotul primit de la părinţi sau cumpărat era generată de forma parcelei: dacă aceasta era dreptunghiulară, cu latura mică a dreptunghiului către drum, atunci şi casa era perpendiculară pe acesta dar dacă parcela era mai aproape de un pătrat şi permitea aşezarea casei paralel cu drumul, atunci construcţia casei urma linia drumului. Aşadar, nu putem vorbi de predominanţa unui mod anume de ocupare a terenului, eventual corelat cu tipuri de construcţii şi sisteme de elevaţie, ci doar de plierea pe forma geometrică a parcelei, cu exploatarea optimă a spaţiului şi gestionarea utilitară a sectorului destinat casei şi a celui destinat anexelor.

Aveam în ocol poiata şi şura, no, alea erau lipite şi şura era mare, înaltă, şi poată intra on car în ea, aşe, liniştit, că să arunca fânu din car direct în podu şurii şi în podu poieţii.

Iară pă partea astalaltă, în faţa căsii, aşe, păstă ocol, aveam on fel de găbănaş.

Şura avea porţi mari să poată intra caru încărcat cu fân şi să dădea direct din şură, pă o uşiţă, în iezle la vaci. Şi mai era o uşe aşe, mnicuţă, pă care scoteam gunoiu, direct în ogradă, în grădină, în spatele poieţii. De-acolo îl puneam pă cocie şi îl ducea la câmp. Şi făceam melegar pă gunoiu ala, făceam ramă, şi puneam sticlă ori nailon şi făceam melegar pă gunoi pântru poprici şi porodici[15].

Casele erau împrejmuite de garduri de nuiele; iniţial, porţile au fost simple, din lemn rudimentar, dar, ulterior stâlpii porţii şi apoi şi porţile în sine s-au sculptat din ce în ce mai atent şi mai bogat, astfel încât acum satele din zona Almaşului şi mai ales cele trei Filduri, abundă în porţi remarcabil decorate, care s-au transformat într-o marcă identitară a zonei:

Erau porţi făcute cu pari bătuţi şi cu nuiele şi poartă de scândură şi de la poartă încolo era ori gard de lemn cu scânduri late ori gard de nuiele[16].

MARCAJE RITUALE ȘI CASE SFINȚITE LA FEȘTANIE

Orientarea caselor era către răsărit, pentru a putea prinde cât mai mult din lumina şi căldura soarelui:

Acolo să făcea tărnaţu unde era faţa căsii şi faţa căsii era de obicei cătră răsărit, şi prindă bine soarile[17].

Finalizarea casei era marcată de două variante de măsuri protectoare: şi pe valea Almaşului am întâlnit obiceiul de a se marca finalul construcţiei prin amplasarea unui buchet de flori sau a unor ramuri

[14] Viroana Ungur, n. 1939, Ţăudu-Sălaj
[15] Elisabeta Tomoş, n 1940, Băbiu – Sălaj
[16] Viroana Ungur, n 1939, Ţăudu – Sălaj
[17] Iosif Traica, n 1941, Ţăudu – Sălaj

https://biblioteca-digitala.ro

verzi pe acoperiș; interlocutorii vorbesc în primul rând despre rațiuni estetice (*să fie mândru*) dar probabil inițial a existat și o explicație apotropaică și de fertilitate, ramura verde fiind, în cultura românească, purtătoare de noroc și aducătoare de fertilitate.

Cealaltă serie de acte protectoare este de esență creștină și se referă la punerea unei cruci pe acoperișul casei și la procedeul general-valabil pentru toate casele sălăjene *de a se face feștanie la casă* la finalizarea acesteia:

> Când era gata casa, să punea în vârf cruce și flori. Să punea o cruce de lemn, era musai să pui cruce. Alea vechi casă o avut cruce de lemn pă vârf, da astea mai noi au cruce de fier, da au, musai să aibă. Și flori să puneau.
>
> Să făcea feștenie la casă când era gata casa și păstă an să mai făcea, când aveai mort la casă ori când plăteai paștile, atunci vinea popa și făcea feștanie pă casă.
>
> Locu de casă nu țin minte să să fi sfințit, da casa să tăt sfințea, la feștanie[18].
>
> La fel se făcea pe toată valea Almașului:
>
> Când să găta casa, să făcea feștanie, face preotu feștanie.
>
> La alea de goz să punea pă vârf o creangă verde, să fie mândru iară la casăle astea mai noi să punea musai cruce[19].

Foarte interesante mărturii (și de natură să explice clar presupuneri anterioare) avem în ceea ce privește cronologia actelor de protecție a caselor; interlocutorul nostru atestă clar prezența crucilor pe casă în două formule: de lemn, pe cele mai vechi, și de fier, pe cele mai noi; de asemenea, subliniază cu claritate ordinea actelor de marcare a finalizării caselor: prima dată au fost riturile de construcție magico-protectoare, de tipul punerii buchetului de flori sau a ramurii verzi pe vârful acoperișului, apoi acestea au fost urmate, la casele mai noi, de amplasarea crucii pe acoperiș.

ANII 60–70, CU SCHIMBAREA PROFILULUI ARHITECTONIC: UNIFORMIZARE ȘI STANDARDIZARE

Informații interesante avem și despre habitat și evoluția sistemelor de locuire, corelat cu sistematizarea satului: este susținută cu claritate observația redată de Ioan Augustin Goia[20] potrivit căreia casele au fost inițial rare, în sistem răsfirat, iar apoi ele s-au îndesit prin alocarea de către părinți a unui lot dat copiilor care se căsătoreau, lângă vechea casă a părinților, satul îndesindu-se astfel și ajungând la forma adunată.

De asemenea, avem informații și despre roirea satelor, prin coborârea lor în zone mai accesibile:

> Locu de casă nu tare ți-l alejeai, ce și-l lăsau părinții. Așe o fost aicea, că părinții o lăsat loc de casă la copii. Casele o fost mai rare aici când am fost io tânăr, după aceie s-o îndesat.
>
> Că prima dată satu nost o fost sus pă deal, acolo o locuit oaminii, că aici pă vale o fost plin de nadă și de gârlă. Și oaminii o desecat aici mlaștinile alea și o tot coborât în jos câte unu și încet și-o făcut casăle aici că le-a fost mai ușor aici, în vale, să nu trebuiască să suie pân pă deal. Și oaminii o avut pământ pă lângă casă și l-o dat la copii să-și facă și ei casă.
>
> Da după 1950 s-o făcut puțâne case din alea.
>
> Casăle să făceau cătră răsărit, că dinspre apus vineau vânturile și ploile.
>
> Nu-ți cereai autorizație de casă de la nimeni, nu-ți cereai voie de la nimeni, nu era atunci ca amu, ce numa îți făceai casa; aveai pământu tău și-ți făceai casa ta acolo, cum gândeai.

[18] Elisabeta Tomoș, n. 1940, Băbiu – Sălaj
[19] Iosif Traica, n. 1941, Țăudu – Sălaj
[20] Goia 1982, p. 28

https://biblioteca-digitala.ro

Aici, la Țăudu, o fost multe case vechi când am fost io fecior, tăt satu aiesta o fost cu case și șuri acoperite cu paie. Dacă le-aș lua la rând, tăte o fost așe. Erau joase, tare joase, era întuneric tare în ele și erau micuță, tare micuță[21].

Localizarea caselor vechi este aproximativ din perioada interbelică și imediat postbelică, socotind după amintirile informatorilor și vârsta lor actuală:

Cam tăte casăle așe o fost când am fost io prunc, atunci nu o fost case de cărămidă, numa de lemn și acuperite cu paie și șindilă și după aceie o vinit țiglă. Da erau meșteri buni și nu ploua în casă[22]

Evoluția materialelor de construcție a fost consecutivă evoluției tehnicilor de construcție:

O fost și case acoperite cu paie, no, alea o fost cele mai vechi. După alea cu paie o vinit alea cu șindilă și și alea numa cine o avut! Da șuri o fost bugăte în sat, acuperite cu paie[23].

Ordinea cronologică a materialelor de construcție este bine redată:

Casa era acupertă cu ciripuri: o mărs tata cu caru cu ghibolii și o adus de la Hodin ciripuri și o acuperit casa, da și casa asta îi acuperită tăt cu ciripurile alea că le-am luat jos și ne-am acuperit casa asta, așe o fost de bune ciripurile alea de la Hodin!

Iară șura o fost acuperită cu paie; o fost și case acoperite cu paie aicea, da a noastră o fost cu ciripuri. Nu o fost multe case cu șindilă, ce mai mult besericile.

O fost case acuperite cu paie de secară, tăiate cu coasa, așe, mai lunji[24].

Similar, la Țăudu:

Aici case de văioaje și din cârpici nu s-o făcut, numa din cărămidă arsă.

Să făcea cărămidă făcută de țăgani și arsă cu lemne. Să făcea jos în șes, că acolo nu era pietriș și acolo era apă, că acolo cură Valea Țăudului și acolo aveau și pământ bun și apa la-ndemână. Le făcea țâganii și le usca și le făceau cuptor și le ardeau și din alea s-o făcut casăle

Asta îi o casă făcută în 1973. Și atunci casăle s-o făcut mai mari. Majoritatea căsilor îs tipu aiesta, erau cam la fel casele. Cu două camere și o bucătărie în mijloc, și două camere de-o parte și de alta și on antreu[25].

Prețioase sint și informașiile despre evoluția sistemelor de locuire: a existat, firest, o perioadă a arhitetcurii vernaculare, când casele erau construite de meșteri locali, neinstituționalizat, în sensul că nu era nevoie de nici un fel de aprobare instituțională sau de atestare urbanistică pentru ridicarea caselor.

Evoluția materialelor de construcție este văzută în corelare cu dimensiunea caselor: până în 1950 casele se făceau în vechiul sistem al caselor de lemn, cu pământ bătut, pe fundație de piatră și acoperiș de paie, având o cameră sau două, dar, după o perioadă de tranziție până în anii 1960 = 1970, casele s-au mărit și s-a trecut la cărămida arsă.

Ni se descrie chiar și tipologia caselor din anii 70, standardizate și aliniate la drum, cu două camere, bucătărie și antreu.

21 Iosif Traica, n. 1941, Țăudu – Sălaj
22 Viroana Ungur, n 1939, Țăudu – Sălaj
23 Ana Poruțiu, n 1931, Almașu – Sălaj
24 Ana Poruțiu, n. 1931, Almașu-Sălaj
25 Iosif Traica, n 1941, Țăudu – Sălaj

https://biblioteca-digitala.ro

VALEA ALMAȘULUI: ARHITECTURĂ, CULTURĂ, MEMORIE, IDENTITATE LĂCALĂ

Reperele etnografice individualizante sunt din cele mai diverse pe Valea Almașului: este vorba despre vestigii arhitectonice specifice arhitecturii locale, tradiții, obiceiuri, ritualuri, practici sociale adiacente, receptarea de sărbători colective sau private, colecția de cunoștințe pragmatice referitoare la meserii sau ocupații, practici circumscrise raporturilor omului cu divinitatea, scenarii rituale sau interferențe magico-religioase specifice grupului.

Observațiile asupra arhitecturii locale, cu punerea în evidență și valorificarea patrimoniului local are, înainte de toate, rolul de liant social și de coeziune locală, dar dezvoltă și o funcție bine definită de apartenență la profilul identitar al grupului și de identificare a individului cu grupul propriu și locul natal[26].

De altfel tocmai analiza habitatului este cea care a deschis antropologiei noi perspective de aplicabilitate și posibilitatea de interacțiune cu alte discipline, de la urbanism și arhitectură la marketing sau industrie ecologică, discipline focalizate și ele pe resorturile comportamentului uman cotidian. Conceptualizarea parțială a cotidianului și a practicilor cotidiene este urmată de alăturarea reflexivității cu obiectivitatea etnografică. Privită astfel, antropologia este o „operă deschisă", așa cum omul, la rândul său, este o „operă deschisă" iar lumea poate fi văzută „de aproape"[27].

Modernizarea tot mai accentuată a satului, urbanizarea lărgită și preluarea în urban a unor tipare comportamentale vechi sau, din contră, construirea altora, noi, globalizarea și europenizarea culturală, toate constituie fenomene vaste ce afectează profund tradițiile populare, multe dintre ele intrate deja într-o disoluție regretabilă. Păstrarea identității locale prin istorie și tradiție, valorificarea moștenirii culturale și digitalizarea patrimoniului mobil și imobil par a fi singurele șanse de stăvilire a unei posibile alienări umane postmoderne. În acest context, observațiile asupra evoluției arhitecturii aduc informații prețioase, urgent de detectat și înregistrat.

Exercițiile de recuperare a memoriei generate de cercetarea de teren în satele sălăjene din bazinul Almașului aduc nu doar informații concrete despre arhitectura locului, despre paradigma bogată a construirii caselor, de la tehnicile și materialele de construcție până la asumarea rituală a locuințelor, ci și o altă serie de informații, cel puțin la fel de prețioase, care susțin, cu argumente etnografice, un anume profil identitar, o anume matrice a identității locale.

BIBLIOGRAFIE:

Bucin, 2017 – M. Bucin, *Punctul de Călata. Reconstrucții identitare*, în C. Burghele (coord), Țărani de ieri și de azi. Dinamica peisajului cultural pe Valea Almașului, Zalău, Editura Caiete Silvane, 2017

Burghele 2016 – C. Burghele, *Popas etnografic (și turistic) în Țara Călatei sau o lecție de antropologie despre peisajul cultural*, în C. Burghele, *Satele sălăjene și poveștile lor*, vol. VIII, *Povești și povestitori. Ferestre deschise către memoria satului sălăjean*, București, Zalău, Editura Etnologică – Editura Caiete Silvane, 2016

Burghele 2017 – C. Burghele, *„Țăranii etnologi" de la Jebucu – Sălaj*, în C. Burghele (coord), Țărani de ieri și de azi. Dinamica peisajului cultural pe Valea Almașului, Zalău, Editura Caiete Silvane, 2017

Burghele 2016 – C. Burghele, *Flesh-uri etnografice la Cutiș: omul de fiecare zi, între naștere și moarte*, în C. Burghele, *Satele sălăjene și poveștile lor*, vol. VIII, *Povești și povestitori. Ferestre deschise către memoria satului sălăjean*, București, Zalău, Editura Etnologică – Editura Caiete Silvane, 2016

Burghele 2016 – C. Burghele, *Satele sălăjene și poveștile lor*, vol. VIII, *Povești și povestitori. Ferestre deschise către memoria satului sălăjean*, București, Zalău, Editura Etnologică – Editura Caiete Silvane, 2016

Goia 1982 – I. A. Goia, *Zona etnografică Meseș*, București, Editura Sport Turism, 1982

Laplantine 2000 – F. Laplantine, *Descrierea etnografică*, Iași, Editura Polirom, 2000

[26] Burghele 2016, p. 92–94

[27] Mihăilescu 2007

https://biblioteca-digitala.ro

Mihăilescu 2007 – V. Mihăilescu, Antropologia. Cinci introduceri, București, Editura Humanitas, 2007
Țiucă 2014 – N. Țiucă, *Patrimonializare și salvgardare: definiții și concepte*, în E. Colta (coord), *Cultura tradițională euroregională în context actual*, București, Editura Etnologică, 2014

https://biblioteca-digitala.ro